

מאן דאמר יש אבילות בשבת — משום דקתני השבת עולה למנין שבעה (306).

ומאן דאמר אין אבילות בשבת — משום דקתני השבת אינה מפסקת. וזה מוכיח כי אין אבילות בשבת.

כי אי סלקא דעתך יש אבילות בשבת — למה צריך לומר שהשבת אינה מפסקת? והרי השתא לדבריך אבילות נחנא בשבת, אם כן, וכי אפסוקי מיבעיא לומר שאינה מפסקת?! והרי האבלות נהגת לדבריך בשבת, וכיצד יעלה על הדעת שהשבת מפסקת את האבלות?!

אלא, מכאן מוכח שאין אבלות בשבת, ולכן היה מקום לומר שהיא מפסקת, והוצרך התנא לומר שאינה מפסקת.

ואלא, שמא תקשה, שמצד שני יש להוכיח שכן נהגת אבלות בשבת, כי הא קתני עולה השבת למנין שבעה!

אביי נפיק בגרדא דסרבלא, בבגד לבן ישן מגוהץ, שאינו חדש, משום שסבר כרבי, שלא אסרו אלא בגדים חדשים, ולא אסרו מגוהצים ישנים לבנים.

רבא נפיק בחימוצתא חלוק רומיתא רומאי סומקתא אדום חרתי, בבגד חדש אדום [שלא היה בצבע לבן], משום שסבר כרבי אלעזר ברבי שמעון, שלא אסרו אלא בגדים לבנים מגוהצים בלבד.

שנינו במשנה: מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת.

ונחלקו בדבר ניהוג אבלות בשבת בני יהודה ובני גלילא.

כג-ב הני, בני יהודה, אמרי: יש אבילות בשבת.

והני אמרי: אין אבילות בשבת (305).

ומבאר הגמרא את טעמם של החולקים:

אבל הרמב"ן מפרש הסוגיא, שאיסור דברים שבצינעא (בשבת ויום טוב) יתכן שהכל מודים בו, ומחלוקתם היא לענין דברים שבפרהסיא. ודחה הראיה ממה שהצריכו חזרת קרע בשבת, שחייב קריעה אינה מדיני גזירת ז' [שהרי כשמחליף בגדיו תוך ימי השבעה, אינו חוזר וקורע, על כל פנים בשאר קרובים], אלא דין אחר הוא, ודין זה אינו נהג כלל בשבת, אבל הדינים שנובעים מגזירת ז', יתכן שנוהגים בשבת, אפילו בפרהסיא. וכמו כן דחה ההוכחה מזקיפת המיטה, שכפיית המטה היא צער גדול לאבל, ולכן הקילו בה בשבת.

306. הרמב"ן מפרש על פי דרכו, שיסוד החילוק שבין שבת ורגל, שהשבת עולה והרגל

305. התוס' מפרשים מחלוקת זו לענין דברים שבצינעא דוקא, אבל דברים שבפרהסיא ודאי אינם נוהגים בשבת. וכן פירש הריטב"א. והוכיח כן, מהמבואר לקמן [כד] בברייתא, שבשבת יש לאבל להחזיר הקרע לאחוריו, כדי שלא יראוהו. הרי שאין אבילות בפרהסיא בשבת. וכמו כן מבואר לקמן [כז] בברייתא, שזוקפין המיטות בשבת. והוסיף לבאר, שמחלוקתם היא דוקא לענין שבת, אבל לדעת הכל, אין אבילות במועד אפילו בצינעא.

וכן משמע מהתוספות בהמשך דבריהם. וכן פסק הרמב"ם [י ג, ת], שבמועד אין נוהג דברים שבצינעא. אלא שהריטב"א הביא מהתוספתא, שאם בא להחמיר על עצמו ולנהוג אבילות בצינעא, הרשות בידו.

תשובתך: איידי היות דקבעי התנא במשנתנו למיתנא סיפא: רגלים מפסיקים ואינן עולים — תנא ברישא השבת עולה⁽³⁰⁷⁾.

ועתה מבארת הגמרא את טעמם של החולקים:

ולמאן דאמר יש אבילות בשבת, תיקשי, דהא קתני אינה מפסקת! ואם יש אבילות בשבת, למה הוצרך התנא לומר שהשבת אינה מפסקת?!?

משום דקבעי למיתנא סיפא שהרגלים מפסיקין — תנא רישא שהשבת אינה מפסקת.

לימא המחלוקת אם יש אבילות בשבת היא

כתנאי?

שכך שנינו במסכת ברכות ובמסכת שמחות:

מי שמתו מוטל לפניו — אוכל בבית אחר⁽³⁰⁸⁾.

אין לו בית אחר — אוכל בבית חברו.

אין לו בית חברו — עושה לו מחיצה בפני המת בגובה עשרה טפחים.

אין לו דבר לעשות מחיצה — מחזיר פניו הצידה, ואוכל.

ואינו מיסב ואוכל, אלא ישב ואוכל^(308*).

307. הנה הדבר פשוט, שבכדי להשוות לשון הרישא ללשון הסיפא אין לתנא לשנות דין שאינו נכון. ומעתה, לפירוש הריטב"א מובנת דחית הגמרא היטב. שאין להוכיח מלשון "השבת עולה", שנוהג בשבת אבילות בצניעא, שהרי לא נקט לשון זה אלא אגב הסיפא. אבל לפירוש הרמב"ן, שההוכחה היתה מעצם הדין, אם כן מה יועיל שרצה התנא לנקוט לשון זה אגב הסיפא, והלא בודאי הדין אמת הוא, שהשבת עולה, ושוב חזרה הקושיא למקומה, מהו הטעם לחילוק זה שבין שבת לרגל. כן הקשה הריטב"א. אלא שכתב, שאין גירסא זו קיימת בכל הספרים. וכנראה שגם גירסת הרמב"ן היא כספרים אלו, שלא נזכר תירוץ על קושיא זו. ובהכרח שיתרץ כסברת הירושלמי הנ"ל.

308. פירש רש"י בברכות [יז], כדי שלא יהיה נראה כאילו לועג לרש.

308*. פירש הב"י בשם הרמב"ן, שאינו יושב

אינו עולה, נובע ממה שבשבת נוהגים דיני אבילות בפרהסיא [לדיעה זו], מה שאין כן ברגל. ולפי זה תתפרש הוכחת הגמרא כפשוטה, כלומר, שמעצם הדין שהשבת עולה למנין ז' יש ללמוד, שנוהגת אבילות בשבת אף בפרהסיא, ולכן עולה, מה שאין כן ברגל שאין נוהג אבילות, על כל פנים בפרהסיא. ואכן הריטב"א הביא פירוש זה בשם יש מפרשים.

והריטב"א פירש על פי דרכו, שהוכחת הגמרא היא מלשון התנא, שאמר "שבת עולה" [ולא אמר "שבת עולה למנין ז'"]. ומשמעותו היא, שאף בשבת נוהגים על כל פנים מקצת דיני אבילות, דוגמת ימות החול, כלומר, בדברים שבצניעא. וכן פירשו התוספות. אבל מעצם הדין אין הוכחה כלל. ומשום שיש לומר כסברת הירושלמי [שהבאנו בהערה 182], שאילו השבת לא היתה מן המנין, לא היינו מוצאים ז' ימי אבילות צרופין. וע"ע בהריטב"א שהוכיח כפירושו מהמשך הסוגיא. ויתבאר בהערה הבאה.

וכיון שהוא אונן, אינו אוכל בשר, ואינו שותה יין, מחמת אנינותו⁽³⁰⁹⁾, ואין מברך ברכת המוציא לאחרים להוציאם ידי חובתם, ואין מזמן ברכת הזימון⁽³¹⁰⁾, כיון שהוא

פטור מכל המצוות, היות והוא מצווה לעסוק אז בקבורת המת⁽³¹¹⁾.

וכן אין מברכין עליו להוציאו ידי

אפילו על מטה כפויה. [נחמור דינו מאבל, שעל כל פנים בשעת אכילה הותר לו לישב על מטה כפויה. יעויין סי' שפז א].

309. אין זה מצד הלכות אבילות, שהרי אין אבל אסור בבשר ויין כל ז'. אלא שחכמים אסרוהו בהם, כדי שלא יבוא לימשך אחריהם ולהתעצל מעשית צרכי המת. [אך בתרומת הדשן [א קנא] כתב, שהאיסור לאכול בשר ויין בערב ט' באב בסעודה המפסקת הוא מצד דין אנינות, אף על פי שבדאי לא שייך שם הטעם דשמא ימשך].

ובירושלמי הוסיפו, שכמו כן אינו אוכל הרבה ואינו שותה הרבה. וע"ע בבית יוסף.

עוד אמרו בירושלמי, שמשעה שנמסר המת לכתפים [חברא קדישא], הותרו הקרובים בבשר ויין, ששוב אין צרכי המת מוטלים עליו כלל, ואין לחוש שימשך אחר אכילתו. והנודע ביהודה [ב י"ד ריא] הוכיח מדברי הירושלמי, שהוא הדין אף לענין מצוות, שנתחייב ככולם.

ודעת רבינו תם, שאין אנינות אלא על אותם קרובים שמוטל עליהם צרכי הקבורה. ולכן התיר למי שמתה אחותו הנשואה, לאכול בשר ולשתות יין קודם הקבורה, הואיל ובעלה חייב בקבורתה. והרא"ש נחלק עליו בזה, ולדעתו, כל השבעה קרובים נוהג בהם דיני אנינות. וכן נפסק בשו"ע [שמא א].

310. רש"י בברכות מפרש, שאינו מברך בין ברכת המוציא ובין ברכת המזון.

ובמנחת שלמה [יה ח] כתב להוכיח מכאן, שאמנם למדנו בברכות [לה], שהנהנה מן העולם

הזה בלא ברכה, כאילו מעל, וכמו כן מבואר שם, שיש צד איסור גזילה באכילה בלא ברכה, מכל מקום יסודו נובע מכח החיוב שחייבוהו לברך ברכת הנהנין, ולכן כשהוא אונן, ונפטר מחיוב קיום המצוות, ממילא מותר לו לאכול בלא לברך. אבל אילו היה באכילה בלא ברכה איסור מעילה וגזל מצד עצמו, לא הינו מתירים לו לאכול ולא לברך, שהרי האונן מצווה שלא לעשות איסורים, ואינו נפטר אלא ממצוות עשה. וכתב המשנ"ב [קצט], שאם החמיר על עצמו וברך, אינו מוציא אחרים ידי חובתן, הואיל ואינו מחוייב בדבר.

311. התוס' דקדקו מלשון רש"י שם, שאמנם אינו מחוייב לברך, מכל מקום אם ירצה לברך הרשות בידו. שאין האנינות אוסרת עליו לקיים מצוות, אלא שהיא פוטרתו מהם. אבל דעת התוספות, שאף אם ירצה, אינו רשאי לקיים מצות באנינות. והביאו שנחלקו בירושלמי בביאור דין זה. שלדיעה אחת, דוקא כשהוא צריך לעסוק בזמן זה בצרכי המת, אז יש עליו פטור אונן ממצות, אבל כשיש אחרים העסוקים בצרכיו, או כשכבר עשה כל הצורך, חזר להיות דינו ככל האדם, לענין חיוב במצות. אבל לדיעה השנייה, בכל ענין דין אונן עליו, וטעמם, מפני כבוד המת. [ומלשון הרא"ש נראה, שגדר הפטור לדיעה זו, הוא, שמפני כבוד המת הצריכו חכמים שיהיה נפנה מכל עסקיו האחרים, בכדי שיהיה פנוי לחשוב בצרכי המת, ואף על פי שיש אחרים העושים, או שעשה כבר כל צרכו. ומסיבה זו פטרו אותו ממצות, ואסרו עליו לקיימם. עיי"ש].

ואם היה מתו מוטל לפניו בשבת – הרי הוא מוסב ואוכל, ואוכל בשר, ושורתה יין⁽³¹⁵⁾, ומברך, ומזמן, ומברכין ומזמנין עליו. וחייב בקריאת שמע, ובתפילה, [ובתפילין]⁽³¹⁶⁾, ובכל מצות האמורות

חובתו⁽³¹²⁾, ואין מזמנין עליו, שאינו מצטרף לזימון. ופטור מקריאת שמע, ומן התפלה, ומן התפילין⁽³¹³⁾, ומכל מצות האמורות בתורה⁽³¹⁴⁾.

נטילת ידים לסעודה, האם לדונו כמצות עשה מדבריהם, או כאיסור. וכמו כן דן שם לענין אכילה חוץ לסוכה, האם להחשיבו כמצות עשה או כאיסור, הואיל והוא עושה מעשה בידים. ונחלקו המהר"ם והרא"ש [ברכות יח], כשהיה אונן במוצאי שבת, ולא הבדיל, ולא קברוהו עד למחרת, כיצד דינו. שלדעת מהר"ם יש לחייבו אז בהבדלה, כדין מי שלא הבדיל במוצאי שבת, שהולך ומבדיל עד יום רביעי. אבל לדעת הרא"ש, הואיל ובשעת חלות חיובו [שהוא כל ליל מוצאי שבת] היה פטור ממצות הבדלה מחמת אינותו, שוב לא שייך לחייבו להבדיל למחרת, שהרי חיוב הבדלה ביום א' ב' ג' אינו אלא תשלומין לחובת הבדלה שנתחייב בה במוצאי שבת. ומחלוקת זו היא כעין מה שנחלקו לענין אבילות בקטן שהגדיל לאחר ז'. יעויין הערה 201.

315. כתב הרמ"א [שמא א], שאינו חובה, אלא רשות. והש"ך הביא בשם תלמיד רבינו יונה שביאר, שלעולם אין בשבת חיוב גמור לאכול בשר ויין, וכמו שלמדנו, "עשה שבתך חול, ואל תצטרך לבריות". ובתשובות ושב הכהן [צה] כתב, שזהו דוקא בשבת, אבל ביום טוב, יש עליו חיוב אכילת בשר, משום מצות שמחה, ועל כל פנים מחוייב הוא לשתות בו יין, שהרי אין עליו דין אונן לפטור ממצות.

316. כתב השיטה, ש"תפילין" שנוצר כאן הוא לאו דוקא, שהרי שבת אינו זמן תפילין. והקרבן אורה הוסיף, שכמו כן יש לפוטרו מהם מצד אבילות דיום ראשון. והרב המגיה בשיטה העיר,

312. רש"י שם מבאר, שאינו צריך לשמוע מאחרים הברכה. והתוס' מיאנו בפירוש זה. ופירשו, על פי המבואר בברכות [מה], ששנים שאכלו כאחת, לכתחילה אין לאחד מהם להוציא את חברו בברכת המזון, עד שיהיו שלשה. והשמיענו התנא כאן, שהאונן אינו מצטרף עם השנים, לענין שיוכל השלישי לצאת ידי חובתו בשמיעה מהמברך. ואח"כ הוסיף התנא, "ואין מזמנין עליו", לומר, שאף אינו מצטרף עמהם לענין שיאמרו "נברך".

313. בזכרון שמואל [לד] הוכיח מדברי הרמב"ן, שפטור אונן מתפילין נאמר דוקא לענין הנחת התפילין, אבל בעודם עליו אין לפוטרו מהם מצד דין אונן, שהרי יסוד הפטור הוא מפני שיש לו לעסוק בצרכי המת, ובעודם עליו אינו צריך לעשות כלום עבור קיום המצוה. אלא שמכל מקום יש לפוטרו מצד דין אבילות דיום ראשון. וכתב, שיש בזה נפקא מינה לענין אנינות במועד, שהרי לדעת המגן אברהם [תקמח ה], אין האבל במועד פטור מתפילין, והואיל ואין אבילות נוהגת בו, ונמצא, שבעוד התפילין עליו, יהיה מצווה בהם אף שהוא עדיין אונן, וכנ"ל.

314. כבר הבאנו [בהערה 310], שאין זה אלא לענין מצוות עשה, אבל מצווה הוא בכל איסורים שבתורה. כן כתב החכם צבי [א] ועוד אחרונים. וטעם הדבר, שפטור אונן ממצות הלא נובע מהיותו עוסק במצוה, שהוא פטור ממצות אחרות, ובודאי שאין זה סיבה להתיר לו איסורים. ויעויין בשעה"צ [תרמ מח] שדן לענין

בתורה⁽³¹⁷⁾.

רבן גמליאל אומר: מתוך שנתחייב בכל אלו המצוות האמורות – נתחייב בכל המצוות כולן.

וצריך להמנע בו מתשמיש המיטה בהיותו אונן בשבת.

ומר רבן גמליאל סבר שאין אבילות בשבת ולכן מותר בו תשמיש המיטה לאונן.

ואמר רבי יוחנן: תשמיש המטה בשבת כשהוא אונן איכא בינייהו, שלרבן גמליאל מותר ולחנא קמא אסור, ולכן לא התיר אלא את המצוות המנויות⁽³¹⁸⁾.

מאי לאו, כהא קא מיפלגי:

ודייקין: ממאי שהמחלוקת באונן קשורה בשאלה אם יש אבילות בשבת?

דלמא עד כאן לא קאמר תנא קמא התם שהאונן אסור בתשמיש המיטה אלא משום דמתו מוטל לפניו, ומחמת אנינותו הוא צריך להמנע מתשמיש המיטה ולא מחמת אבילותו.

דמר תנא קמא סבר, יש אבילות בשבת,

הוא ההיתר בתשמיש. אבל הרז"ה מפרש, שאף לדעת תנא קמא אין איסור בדברים שבצינעא, וכל מחלוקתם היא לענין חיוב [דמצות עונה] בלבד. ועיי"ש במלחמות.

ובעיקר גדר איסור תשמיש באנינות, כתבו התוס' שני טעמים. א. כדי שלא ימשך ויתעצל מלעסוק בצרכי המת, וכמו שאסרוהו בבשר ויין מטעם זה. ב. שהוא שמחה יתירה וחוצפה. אבל מצד דין אבילות אין לאסרו, שהרי לא חלה עליו אבילות, כל זמן שלא נסתם הגולל. וע"ע בהערה הבאה.

והרמב"ן חידש, שבדין אבילות יום ראשון, שהיא מן התורה, אין חילוק כלל בין קודם קבורה לאחריה, ותיכף בשעת מיתה חל על הקרובים איסורי אבילות. אלא שמן התורה אין האבל אסור אלא בדברים שיש בהם שמחה ועידון, כתשמיש המיטה ורחיצה וסיכה [ועל כן נוהג איסורם אפילו לאחר שנמסר לכתפים, שהרי באנו לאסרם מכה דין אבילות], אבל נעילת הסנדל ועטיפת הראש, אינם אלא מדרבנן, וחכמים לא רצו לחייבו בדברים אלו קודם הקבורה, כדי שלא יהיה נגרם עיכוב לצרכי המת מחמתם. [ומה שהתירו לחתן לבעול בעילת

שלפי דברי המגן אברהם הנ"ל בהערה 313, מיושבת הערת הקרן אורה, שהרי אף בשבת אין נוהג אבילות, ועל כן אין לפוטרו מתפילין מכה דין אבילות.

317. הראשונים הוכיחו מהירושלמי, שאם יש בדעתו לילך בשבת [סמוך לחשיכה] להחשיך על התחום לצורך המת, אזי חל עליו בשעה זו דין אונן, כמו בימות החול. וכמו כן, כשרוצה לקבורו ביום טוב ראשון על ידי נכרים, או ביום טוב שני על ידי ישראל, חל עליו דין אונן. והתוס' בברכות כתבו, שלדיעה השניה בירושלמי הנ"ל, שטעם הפטור באונן הוא מפני כבודו של מת, בכל ענין יש לו דין אונן בשבת ויום טוב, ושלא כמבואר בברייתא זו. [והמעייין היטב בדברי הרא"ש כאן יראה, שאין דעתו כן]. וע"ע בהרא"ש שם שחילק בזה בין שבת ליום טוב.

318. כתב השיטה, שלשון רבן גמליאל, "נתחייב ככולן" אינו מדוקדק כל כך. שהרי לדעת תנא קמא יש עליו איסור בתשמיש המיטה, ואם כן עיקר חידושו של רבן גמליאל

אבל הכא באבל בשבת, דאין מתו מוטל לפניו — לא נוהגת אבלות בשבת.

אבל הכא, באבלות בשבת, דחל אבלות עליה — הכי נמי שיש אבלות בשבת ויהיה אסור בתשמיש המיטה (319).

ועד כאן לא קאמר רבן גמליאל התם שהוא מותר בתשמיש המיטה, אלא משום דאכתי לא חל אבלות עליה. שאין חובת אבלות אלא משעת קבורה.

בעא מיניה רבי יוחנן משמואל: האם יש כד-א אבלות בשבת או אין אבלות בשבת? אמר ליה שמואל: אין אבלות בשבת (320).

בשבת, ודוקא באנינות התיר, הואיל וכל טעם האיטור אינו שייך בשבת, וכנ"ל. והקרבן אורה הוסיף להעיר מכאן על דעת הרמב"ן שהבאנו בהערה הקודמת, שתיכף בשעת מיתה חלה עליו אבלות, על כל פנים לענין דברים שאינם גורמים עיכוב בעסקי המת, ואם כן מהו פשוט כונת הגמרא "דאכתי לא חל אבלות עליה". וכבר עמד בזה הגרע"ק איגרי בחידושי.

320. אבל רבי יוחנן לא קיבל ממנו דין זה, שהרי מבואר לקמן בגמרא, שלדעתו נוהגת אבלות בצינעא בשבת. כן כתבו התוס'. וכתב הקרבן אורה, שהתוספות הוכרחו לומר כן על פי מה שפירשו כל הסוגיא, שהנידון היה לענין דברים שבצינעא דוקא, ואף בזה אמר שמואל שאין אבלות נוהגת בשבת. אבל לפירוש הרמב"ן הנ"ל, שנידון הסוגיא הוא אף על דברים שבפרהסיא, אם כן יש לומר, שבאמת קיבל רבי יוחנן את תשובתו של שמואל, שאין אבלות נוהגת בשבת, אלא שהיה נראה לו לחדש, שאף על פי כן בדברים שבצינעא נוהגת אבלות.

וכתב הש"ך [ת ב] בשם מהרי"ו, שהדינים התלויים בגזירת ל', נוהגים בשבת אף בפרהסיא, ודוקא בדיני גזירת ז' נאסר לנהוג בהם בפרהסיא. וע"ע בש"ך [שצג ז]. אך מדברי הרמב"ן [שהובא בטור ריש שצט] לענין תספורת בתוך ימי הרגל נראה שאינו סבור כן. ועיי"ש בביאור הגר"א [ד] ובמגיה שם.

מצוה באנינות, יעויין כתובות ד, זהו מפני שכבר היה עסוק במצוה זו קודם שחלה עליו מצות אבלות, וממילא נפטר מן האבילות כדין עוסק במצוה. והשיטה פירש, שהתירו בחתן, מפני הפסד הסעודה. וע"ע ברז"ה כאן ובנדוע ביהודה א או"ח כז]. והביא הרמ"א [שמא ה] דיעה זו בשם יש אומרים. וכתב המגן אברהם [תקמח ח], שלפי זה, האונן אסור אף בתלמוד תורה, שהרי יש בזה שמחה, וכנאמר בהם "משמחי לב". ואפילו בשבת ויום טוב, שהרי הוא מדברים שבצינעא, וכמו שאסר תנא קמא תשמיש המיטה בשבת. וע"ע בדגול מרבבה שם.

319. הקרבן אורה מבאר, שתנא קמא ורבן גמליאל נחלקו בשני הטעמים הנ"ל שנתנו התוספות לאיסור תשמיש המיטה באנינות. שלדעת תנא קמא הוא מפני השמחה יתירה שבדבר, ולכן אף בשבת שאינו עוסק בצרכי המת יש לאסור מפני טעם זה. אבל לדעת רבן גמליאל, יסוד האיסור הוא כדי שלא ימשך, וממילא בשבת לא שייך לאסור. וזהו ביאור דברי הגמרא, שאף לדעת תנא קמא יתכן לומר שאין אבלות בצינעא בשבת, ודוקא באנינות אסרנו, מפני השמחה יתירה וחוצפה שבדבר. [ומכל מקום כשנמסר לכתפים הותר בתשמיש, הואיל ואינו מוטל עליו כלל, ואין חוצפה בהנהגה זו, ואינו דומה לשבת, שעל כל פנים מוטל עליו למחר לקברו. הרא"ש סי' נה. ושלא כדעת הרמב"ן שבהערה הקודמת]. וכמו כן יתכן, שלרבן גמליאל נוהגת אבלות בצינעא